BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA SHAXMAT O‘YINING O‘QUVCHILAR TAFAKKURIGA PSIXOLOGIK TA’SIRI

Xoliqov Umidjon Qo‘chqarovich
Guliston davlat pedagogika instituti
«Pedagogika va psixologiya» kafedrasi. v.b dotsent
shax75.75 @gmail.ru
Raximova Farangiz Umidjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Texnalogik ta’lim yo‘nalishi 6-24-guruh talabasi
Xoliqov Xondamirbek Umidjon o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti
Texnalogik ta’lim yo‘nalishi 29-25-guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilar, maktabgacha va oilada shaxmat o‘rganish orqali mantiqiy fiklash, shaxmat bilan shug‘ullangan bolaning bo‘sh vaqti, barcha fanlarni o‘zlashtirishi osonlashtiradi, intellektual salohiyat yuksaladi,

qobiliyatlar bag‘ishlangan bo‘lib, shaxmat o‘yinni orqali ularning diqqat, idroki, tafakkuri, xotirasi va mantiqiy fikrlashini o‘stiradi va rivojlantiradi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘quvchilar, maktabgacha ta’lim , oilada , shaxmat o‘yin, idroki, tafakkuri, xotirasi, mantiqiy, diqqat, qobilyat,harakter,sog‘lik,ruhiy, jismoniy tayyorgarlik va albatta

Har bir millat o‘z kelajak avlodini barkamol, intellektual salohiyatli hamda ma’naviy yetuk inson sifatida tarbiyalashni orzu qiladi. O‘zbek xalqining boy ma’naviy-madaniy merosida ham komil inson tarbiyasi alohida o‘rin egallaydi. Tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida jamiyatning ravnaqi va istiqboli ma’nan yetuk, bilimli hamda tafakkuri keng avlodni voyaga yetkazish bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib kelgan. Inson kamolotida jismoniy sog‘lomlik bilan bir qatorda ma’naviy va intellektual yetuklik ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bugungi kunda mamlakatimizda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, tashabbuskor, mas’uliyatli va mustaqil fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Yosh avlodni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, madaniyat, san’at, sport va axborot texnologiyalariga qiziqishini oshirish maqsadida mamlakatimizda qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yoshlarni madaniyat va san’atga jalb qilish, jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishini ta’minlash, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish, kitobxonlikni targ‘ib qilish hamda xotin-qizlar bandligini oshirishga qaratilgan beshta muhim tashabbus yoshlar siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylandi.

Shaxmat insoniyat tomonidan yaratilgan eng qadimiy va intellektual o‘yinlardan biri bo‘lib, o‘zida sport, fan va san’at uyg‘unligini mujassamlashtiradi. Ushbu o‘yin nafaqat qiziqarli va mazmunli mashg‘ulot, balki inson tafakkuri, mantiqiy fikrlashi va psixologik barqarorligini rivojlantiruvchi samarali vosita ham hisoblanadi. Shaxmat bilan shug‘ullanish o‘quvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga, tafakkur doirasining kengayishiga hamda ruhiy holatining ijobiy shakllanishiga xizmat qiladi.

Shaxmat o‘yini jarayonida bola turli variantlarni hisoblash, ularni qiyoslash, vaziyatni tahlil qilish va eng maqbul qarorni tanlashga o‘rganadi. Bu esa o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, strategik rejalashtirish hamda vaziyatni oldindan prognoz qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, bolaning bo‘sh vaqti foydali intellektual faoliyat bilan band bo‘lishi uning bilish jarayonlarini yanada faollashtiradi. Shaxmat kombinatsiyalarini tahlil qilish va murakkab vaziyatlardan chiqish yo‘llarini izlash o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishiga yordam beradi.

Shaxmatning yana bir muhim xususiyati shundaki, u o‘zida sportga xos raqobat, ilmiy tahlil va san’atga xos estetik zavqni uyg‘unlashtiradi. Shaxmat nazariyasini o‘rganish davomida inson ushbu o‘yinning yangi qirralarini kashf etadi. Tajribali shaxmatchilar chiroyli kombinatsiyalar va nozik strategik yurishlardan estetik zavq oladilar hamda o‘zlari ham ana shunday “san’at asarlari”ni yaratishga intiladilar.

Pedagogik va psixologik nuqtai nazardan qaralganda, shaxmat umumiy hamda intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta’lim vositasi hisoblanadi. U

o‘quvchilarning diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, shaxmat o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida ham muhim o‘rin tutib, ularda mas’uliyat, sabr-toqat, iroda va intizom kabi sifatlarni shakllantiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda shaxmatning inson tafakkuri va shaxs rivojiga ta’siri keng o‘rganilgan. Jumladan, M. Muhiddinov, R. Evqaev va A. Toshxo‘jaev kabi tadqiqotchilar tomonidan shaxmatning pedagogik va psixologik imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, tarixiy manbalarda Amir Temur, Alisher Navoiy hamda Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk tarixiy shaxslarning shaxmat o‘yiniga katta qiziqish bildirganliklari va undan strategik tafakkurni rivojlantirish vositasi sifatida foydalanganliklari qayd etiladi.

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, shaxmat mashg‘ulotlarini boshlang‘ich ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Shaxmat o‘quvchilarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash, mustaqil qaror qabul qilish va mas’uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, shaxmat o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularda do‘stona munosabat va sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Maktabgacha va boshlang‘ich yosh davrida bolalarning diqqat, xotira va tafakkur jarayonlari faol rivojlanadi. Ayniqsa, shaxmat mashg‘ulotlari orqali bolalarda obrazli, ko‘rgazmali va mantiqiy tafakkur elementlari shakllanadi. O‘quvchilar turli rejalar va sxemalardan foydalanish, vaziyatlarni tahlil qilish hamda xulosa chiqarishga o‘rganadilar. Shu bilan birga, shaxmat bolalarning tasavvur va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Shaxmat orqali o‘quvchilarda quyidagi muhim kompetensiyalar shakllanadi:

- diqqatni jamlash va kuzatuvchanlik;
- strategik rejalashtirish va tahlil qilish;
- mustaqil qaror qabul qilish;
- mas’uliyat hissini shakllantirish;
- xotirani rivojlantirish;
- muloqot va do‘stona munosabatlarni mustahkamlash;
- xatolar ustida ishlash va xulosa chiqarish;
- matematik va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish.

Yuqoridagi ilmiy-nazariy qarashlardan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida quyidagi metodik tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- shaxmat mashg‘ulotlarini milliy pedagogik qadriyatlar asosida tashkil etish;
- ta’lim jarayonida shaxmatning amaliy va nazariy imkoniyatlaridan samarali foydalanish;
- boshlang‘ich sinflar uchun zamonaviy shaxmat metodikasini ishlab chiqish;
- fakultativ mashg‘ulotlar tarkibiga shaxmat kurslarini kiritish;

• maktab, tuman, viloyat va respublika miqyosida muntazam shaxmat musobaqalarini tashkil etish;

• iqtidorli yosh shaxmatchilarni qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, shaxmat o‘yini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual rivojlanishi, mantiqiy tafakkuri hamda ma’naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Shaxmat o‘quvchilarning mustaqil va erkin fikrlashini rivojlantirib, ularni hayotiy muammolarga ongli va mas’uliyatli yondashishga o‘rgatadi. Shu sababli shaxmatni boshlang‘ich ta’lim tizimiga keng joriy etish bugungi kunning muhim pedagogik vazifalaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoev tomonidan ilgari surilgan Besh muhim tashabbus
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori
3. Mirziyoev Sh. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz T, O‘zbekiston- 2016
4. Mirziyoev Sh ,Qonun ustuvorligi va inson manaatlarini ta’minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T O‘zbekiston- 2016
5. Nosir Muhammad “Shaxmat mo‘jizasi” T 2014-y [5-9 bet]
6. Muhiddinov M. Kataklarda yashiringan olam. -T.: O‘zbekiston, 1976. [66 bet.]
7. Xaylayev, Mamatqul “ SHaxmat alifbosi”. Uslubiy qo‘llanma “Tafakkur”, 2015. [12 b.]
8. “Ma’rifat” gazetasi. 2016-yil 27-fevral № 17-son [15 bet.]
9. Muhiddinov M. Kataklarda yashiringan olam. -T.: O‘zbekiston, 1976.